

Ukraine) in the context of domestic legislation in the field of ensuring equal rights and opportunities for women and men (Law of Ukraine "On ensuring equal rights and opportunities for women and men" dated September 8, 2005 No. 2866-IV, the Law of Ukraine "On Principles of Prevention and Counteraction of Discrimination in Ukraine" dated September 6, 2012 No. 5207-VI).

Based on the analysis of the provisions of the mentioned laws regarding the concept of gender discrimination and forms of discrimination, the authors provided arguments in favor of the fact that the presence of a provision in the Criminal Code of Ukraine on the parole of a woman who has given birth to a sentence of imprisonment for up to 5 years is not gender discrimination against a certain category of men. We are referring to men who had a child while serving this type of sentence, in cases where at the time of the child's birth they had already served the sentence provided for in part 3 of Article 81 of the Criminal Code of Ukraine. The birth of a child, death or disability of the mother should be taken into account by the court when deciding on the possibility of applying to him for conditional early release from serving a sentence on general grounds. Men sentenced to imprisonment for up to five years who had a child before the expiry of the terms provided for in part 3 of Article 81 of the Criminal Code of Ukraine may be subject to discrimination on the basis of gender. Therefore, the possibility of their early release from serving this sentence in exceptional cases should be enshrined in legislation, provided that they demonstrate their reform through good behaviour and attitude to work.

Keywords: punishment, conditional release from serving a sentence, criminal liability, gender policy, gender discrimination, gender-based discrimination, imprisonment, draft new Criminal Code of Ukraine.

DOI: 10.33766/2786-9156.105.130-144

УДК: 343.213.5+343.31

Письменський Є. О., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри поліцейської діяльності Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

e-mail: ye.pysmenskyu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/000000-0001-7761-7103>

ПРО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ОДНІЄЇ СПРАВИ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ)¹

У статті здійснено вивчення проблем формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану, що аналізуються на прикладі од-

---

¹ Стаття підготовлена в межах виконання проєкту «Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці» (реєстраційний номер 2022.02/0046) Національного фонду досліджень України за підтримки Кембриджського університету, Велика Британія.

нієї із розглянутих судом справ про колабораційну діяльність у господарській (економічній) сфері (ч. 4 ст. 111-1 КК України). У межах цієї справи особа була визнана винуватою та засуджена за вчинення провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території. Доступні для аналізу фактичні дані в цій справі показали, що кримінально-правова норма про колабораційну діяльність містить неточності та загалом сформульована невдало. Це впливає на результати кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності, що виявляються помилковими. Таким чином, конкретні обставини справи показали як недоліки правотворчої роботи, так і неефективність правозастосування. Науковий розгляд цих обставин здійснений на основі відкритих судових матеріалів та проведеного, зважаючи на них, журналістського розслідування.

Указане дослідження проблем формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану здійснювалося з використанням методу ситуаційного аналізу (*case study*), завдяки якому в контексті однієї зі справ про колабораційну діяльність вдалося виявити та показати проблеми кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану; на цій основі сформулювати рекомендації з приводу їх практичного розв'язання.

Проілюстровано потребу внесення змін до ст. 111-1 КК України щодо відповідальності за колабораційну діяльність у господарській (економічній) сфері, за відсутності чого у сфері реалізації кримінально-правової політики постає виклик, пов'язаний із коригуванням практики застосування ч. 4 ст. 111-1 КК України, унеможливленням її буквального та формального тлумачення.

Ключові слова: кримінально-правова політика, воєнний стан, правотворчість, кримінальний закон, колабораційна діяльність, правосуддя, кримінально-правова кваліфікація.

Постановка проблеми. Кримінально-правова політика в умовах запровадження воєнного стану в Україні, що відбулося після повномасштабного вторгнення російських загарбників та відновлення активної фази сучасної російсько-української війни, перебуває в стадії перманентних змін. Цей напрям внутрішньої політики, пов'язаної із протидією злочинності, зазнає серйозних трансформацій, починаючи з 24 лютого 2022 р., як на рівні формування кримінально-правової політики (правотворчість), так і на рівні її реалізації (правозастосування). З огляду на масштабність ризиків і загроз, з якими стикнулася Україна в результаті акту агресії, зміни, що відбуваються, не дивують. Очевидно, виникла потреба переналаштувати кримінально-правову систему держави з тим, щоб вона максимально ефективно функціонувала в умовах війни та зважаючи на вкрай обмежені соціальні ресурси. Чи вдалося це зробити? Тут виникають певні сумніви.

Одним з елементів цих змін є (назріле) запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України). Відповідне рішення суб'єктів формування кримінально-правової політики можна вважати навіть запізним, адже проблема колабораціонізму в Україні стабільно існує від початку російсько-української війни у 2014 р. Попри слушність загального під-

ходу, окремі вітчизняні фахівці констатують виникнення чималої кількості законодавчих помилок, адже кримінально-правова норма про колабораційну діяльність виявилася хоч і вкрай потрібною, але геть недосконалою. Такий стан законодавства зумовив виникнення складнощів у практичній сфері діяльності кримінальної юстиції, адже неякісний закон завжди створює ризики його неефективного, а інколи навіть шкідливого, застосування.

Одним із інструментів, використання якого дає змогу здійснити якісне дослідження порушеного питання, є метод *case study*¹. Він полягає в розгляді одичного соціального об'єкта (ситуації), що уможливило розуміння суті широкого кола подібних випадків. Зокрема, на основі вивчення конкретного злочину та судових рішень щодо особи, яка його вчинила, можна зробити висновки, які екстраполюються на всі випадки однорідних злочинів, а також показати системні недоліки в нормотворчій роботі та правозастосуванні². Т. Леоненко характеризує метод *case study* як монографічний метод опису одичного випадку (об'єкта) за можливою максимальною кількістю його взаємозв'язків. Його використання може бути евристично цінним для аналізу майже будь-якого явища, оскільки дає змогу звернути увагу на те, що залишається за межами кількісного узагальнення [2, с. 480].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж сучасних правників, які безпосередньо звертались до вивчення проблем формування та реалізації кримінально-правової політики в умовах воєнного стану, включаючи протидію колабораційній діяльності, треба назвати А. Андрушка, Д. Азарова, Н. Антонюк, Ю. Бауліна, І. Бердник, А. Вознюка, З. Загинеї-Заболотенко, М. Карчевського, В. Кузнецова, А. Музику, І. Медичького, В. Навроцького, О. Маріна, В. Мисливого, Р. Мовчана, Ю. Орлова, О. Острогляда, Ю. Пономаренка, Є. Стрельцова, М. Хавронюка. Здобутки цих та інших українських науковців, а так само сформована за їхньої участі теоретична основа для аналізу конкретних (реальних) ситуацій, використано для вивчення однієї зі справ про колабораційну діяльність, розглянутої в Україні в 2023 р. після деокупації частини території Донецької області.

Формулювання цілей. Використовуючи метод ситуаційного аналізу (*case study*) в контексті розгляду справи про колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України), метою статті є виявлення й показ проблем формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану і формулювання на цій основі рекомендацій із приводу їх практичного розв'язання.

---

¹ У перекладі з англійської слово «*case*» означає «ситуація», «випадок». Іншими словами, слово «*case*» описує, характеризує певну ситуацію або історію та результати розвитку конкретного суб'єкта [1, с. 12].

² Безумовно, треба враховувати, що застосування в цьому дослідженні методу *case study* не призведе до можливості зробити широкі узагальнення. Водночас, з огляду на інші результати наукових розвідок, він здатний просигналізувати про істотні проблеми у сфері кримінального права, а отримані висновки можуть використовуватися для формулювання гіпотез з подальшою їх верифікацією іншими емпіричними методами.

Виклад основного матеріалу. Колабораційна діяльність перебуває у фокусі дослідницької уваги не лише науковців. Вона становить чималий інтерес для журналістських розслідувань, що створює чудове підґрунтя для комплексного розгляду відповідного явища. У цьому контексті слід виділити спеціальний проєкт «Лиман», у межах якого журналісти на прикладі деокупованого м. Лиман вивчають те, як судять за колабораціонізм на звільнених територіях. Вони відвідують судові засідання, записують інтерв'ю з обвинуваченими (засудженими), виїжджають до м. Лиман, щоб з'ясувати, як до цих справ ставляться місцеві жителі та посадовці. У підсумку світ побачила серія матеріалів, у яких висвітлюються судові процеси і з'ясовується питання щодо межі між зрадою та спробою вижити в складних обставинах [3].

Кожен із цих матеріалів заслугоує на самостійне вивчення та фаховий юридичний аналіз. Заразом у цій статті розглядатиметься одна із найбільш красномовних справ щодо мешканця м. Лиман, який під час окупації (травень 2022 р. – вересень 2022 р.), перебував у цьому місті та взаємодіяв з окупантами. Факт співпраці з представниками держави-агресора був установлений органами правопорядку та оцінений за ст. 111-1 КК України як прояв колабораційної діяльності. Ідеться про електрика Д. Герасименка (далі – Г.), історію якого в межах зазначеного проєкту висвітлив журналіст О. Арунян. Він стежив за судовим процесом щодо Г., проводив з ним бесіду, з'ясовував ставлення до цієї справи мешканців м. Лиман [4].

Відповідно до оприлюднених судових рішень щодо Г. [5], у сукупності з даними, які містить журналістське розслідування, ключовими з кримінально-правової позиції обставинами фабули цієї справи є такі.

27 травня 2022 р. російські війська окупували м. Лиман та почали здійснювати фільтраційні заходи, які передбачали вимогу з'явитися до представників держави-агресора та пройти, так звану, перевірку. Без проходження перевірки й отримання спеціальної перепустки переміщатися містом було заборонено. На цей момент лиманці залишилися в напівзруйнованому місті та сиділи без роботи. Запаси їжі та грошей поступово зменшувалися.

До окупації Г. був майстром з обслуговування високовольтних підстанцій у Лиманському підрозділі районних електромереж (далі – РЕМ). У червні 2022 р. представники держави-агресора (енергопостачальна компанія) зібрали працівників РЕМ та призначали Г. старшим, оскільки він один із небагатьох мав інженерно-технічну кваліфікацію. Зрештою (за відсутності інших варіантів для співіснування) той погодився стати керівником РЕМ та 8 червня 2022 р. розпочав діяльність з відновлення електромереж, що зазнали істотних пошкоджень через бойові дії. Зробити цього повноцінно так і не вдалося (відновлено було лише 20 %) і, зокрема, через постійний тиск з боку окупаційної адміністрації щодо відсутності в місті світла 09 вересня 2022 р. Г. припинив зазначену діяльність¹.

---

¹ Про мотивацію свого вчинка, яку в суді сторона обвинувачення не спростувала (бо, очевидно, не вважала за потрібне це робити), свідчать такі твердження Г.: «Я виїшов на роботу не для того, щоб набити собі кишень. Я бачив, як люди сидять без світла. Як люди добираються

30 вересня 2022 р. російські угруповання, включаючи керівників окупаційної адміністрації, покинули місто. За кілька тижнів Г. затримали за підозрою у вчиненні колабораційної діяльності. У цьому контексті привертає увагу інформаційне повідомлення СБУ, оприлюднене відразу після затримання Г., у якому той називається поплічником ворога, що підтримував загарбників. За це (!) його призначили керівником РЕС. Перебуваючи на «посаді» зловмисник «від'єднав» районний центр від електроживлення і перенаправив його на потреби окупаційних угруповань рф [6]. Показово, що у вирокі щодо Г. встановлено дещо інші обставини, які викладені дані не підтверджують.

До початку окупації м. Лиман Г. з дружиною хотіли евакуюватися та виїхати з міста. Проте не змогли: догляду потребували близькі родичі: 69-річний батько, який пережив інсульт, і 90-річна бабуся, що потребувала піклування. Вони відмовилися виїжджати. У розмові з батьком Г. журналісту-розслідувачу вдалося встановити, що той пережив інсульт та має паралізовану половину тіла, через що досі відновлюється. Г.-старший підтвердив, що син залишився в окупованому місті через нього: той вмовляв його виїхати, але він категорично відмовився. На думку батька, його син не завдав шкоди Україні¹.

У підсумку суд першої інстанції приймає рішення визнати Г. винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України (провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора), та призначити йому покарання у виді позбавлення волі на строк три роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності, а також займатися діяльністю, пов'язаною з обслуговуванням і експлуатацією електричних мереж на строк десять років із конфіскацією майна².

по воду за кілька кілометрів від свого підвалу до свердловини. Я просто хотів допомогти людям». Друга причина, яка, за його словами, підштовхнула до обіймання посади – необхідність допомогти родині: «Усі ми залишилися без грошей, без роботи, без нічого. Мені потрібно було працювати, щоб хоча б заробити собі на продукти, на ліки батькові... Нам потрібно було виживати, тому я виїшов [на роботу]».

¹ Зі слів голови вуличного комітету, з якою також вдалося поспілкуватися, усі колаборанти, які реально завинили перед Україною, відчуваючи це, втекли разом із російськими військами. У контексті справи Г. вона стверджує таке: «світло то хотіли ми, а не окупанти. Окупанти розвернулися і поїхали, а світло хотіли ми. І працювати він пішов, тому що опинився без роботи. Та й не було фахівців, як він...».

² Таке покарання призначене попри те, що жодних обставин, які обтяжують покарання, не встановлено. Натомість мають місце дві обставини, які пом'якшують покарання, та позитивні характеристики обвинуваченого. Відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України, більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише і разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень. За викладених обставин складно зрозуміти, чому лише позбавлення волі суд визнав тим покаранням, яке може виправити Г. Не виключено, що на тлі поточної фази війни, що характеризується високим рівнем агресії, суспільство загалом і судді зокрема прагнуть максимально репресивного підходу до тих, хто співпрацював з окупантами.

З вироку суду випливає констатація того, що Г. прийняв пропозицію від представників держави-агресора обійняти посаду керівника РЕМ з подальшим виконанням організаційно-розпорядчих та організаційно-господарських функцій. Він був уповноважений брати безпосередню участь у провадженні РЕМ господарської діяльності, що з-поміж іншого полягала в поставці електричної енергії суб'єктам господарювання та органам державного управління т.зв. «ДНР» за регульованим тарифом. Водночас суд окремо зауважує, що Г. забезпечував відновлення пошкоджених у результаті бойових дій електромереж, з метою подальшого надання послуг з електропостачання користувачам м. Лиман та прилеглих населених пунктів Донецької області.

У межах судового процесу всі свідки підтвердили, що Г. очолював РЕМ під час окупації. Водночас вони заявили, що той не ставив окреме завдання під'єднати світло до будівлі окупаційної адміністрації та поліції¹. Вони також заперечили, що РЕМ надавав якісь платі послуги². Інші досліджені докази фактично підтверджують те, з чим сам обвинувачений не сперечається (що він виконував функції керівника РЕМ). Водночас, чому їх виконання становить провадження господарської діяльності у взаємодії з представниками держави-агресора та в чому саме воно проявлялося, як слід не доводиться.

Не погодившись із цим вироком, адвокат Г. звертається зі скаргою до суду апеляційної інстанції [7]. Прокурор просить відхилити скаргу та наполягає, що засуджений справді вчинив інкримінований злочин. У результаті апеляційний суд підтримує попередньо висловлені міркування щодо правової оцінки дій Г. та навіть розвиває (пояснює) їх³, підтверджує правильність встановлення фактичних обставин вчиненого злочину, а висновок про доведеність вини визнає обґрунтованим і таким, що ґрунтується на зібраних і досліджених доказах.

Водночас суд апеляційної інстанції визнав помилковість призначеного Г. покарання та змінив вирок у цій частині, застосувавши на підставі ст. 75 КК України до Г. звільнення від відбuvання покарання з випробуванням. При

---

¹ Показаво, що один зі свідків чітко зазначив: «роботи з відновлення електроенергії до поліції та адміністрації т.зв. ДНР не проводилися».

² Захисник в апеляційній скарзі з цього приводу зафіксував таке: свідки дали показання, що Г. проводив інструктажі з підлеглими, однак не організував виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

³ У цьому контексті вартує уваги неоднозначне застереження, зроблене в тексті ухвали, про те, що ч. 4 ст. 111-1 КК України встановлює відповідальність майже за будь-яку (!) господарську діяльність на окупованій території й охоплює широке коло осіб, які здійснюють таку діяльність. На жаль, апеляційний суд не роз'яснює, з чого випливає такий висновок (окрім намагання буквально прочитати положення ч. 4 ст. 111-1 КК України) і чи враховувалися при його формулюванні положення Загальної частини КК України. Як видається, такий підхід до тлумачення ч. 4 ст. 111-1 КК України здатний призвести до негативних наслідків у протидії колабораціонізму та невинуватого застосування засобів кримінальної репресії. Резонно в цьому контексті розмірковує О. Марін, пропонуючи натомість звужувальне тлумачення ч. 4 ст. 111-1 КК України, яке, по-перше, цілком допустиме, а по-друге, уможливило уникнути надмірної криміналізації «мирних» галузей економіки на тимчасово окупованих територіях України [8].

цьому зміст додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю був звужений, а конфіскація майна – виключена.

Викладені (юридично значущі в площині матеріального кримінального права) обставини справи щодо Г., який звинувачений та засуджений за вчинення колабораційної діяльності (ч. 4 ст. 111-1 КК України), зумовлюють порушення кількох питань. Відповіді на них можуть віддзеркалювати ті поточні (обговорювані в юридичній літературі) проблеми, які на сьогодні існують у сфері формування кримінально-правової політики (низька якість кримінального законодавства) та її реалізації (формалізм і популізм у застосуванні кримінального законодавства, нездатність використовувати належні способи його тлумачення). Далі будуть показані основні з цих питань та дана спроба висловити щодо них авторську позицію.

Чи правильно суб'єкти реалізації кримінально-правової політики кваліфікували дії Г. за ч. 4 ст. 111-1 КК України? Переконали, що дії Г. оцінені помилково, а фактичні обставини вчиненого ним діяння свідчать про відсутність складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України, що був йому інкримінований безпідставно. Провадженням господарської діяльності в контексті ч. 4 ст. 111-1 КК України визнається вчинювана у взаємодії з державою-агресором поведінка, яка полягає в здійсненні діяльності, пов'язаної з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт [9, с. 68].

З приводу зазначеної взаємодії слід зробити окремі застереження. По-перше, як правильно зауважує О. Марін, «у взаємодії...» означає таку форму зв'язку суб'єктів, яка полягає в обов'язковій участі обох у відповідній господарській діяльності (виконання замовлення, об'єднання зусиль чи капіталів, реалізація продукції тощо) та спрямована на досягнення єдиної спільної мети; 2) такою метою в контексті колаборації є мета спричинити шкоду інтересам України або її союзників (наприклад, установлення та запровадження окупації частини території України, економічне ослаблення України або її союзників, зміцнення економічного потенціалу держави-агресора та ін.) [8]. По-друге, вираз «у взаємодії з державою-агресором» не є тотожним «у взаємодії з суб'єктом господарювання держави-агресора», оскільки на противагу органам влади суб'єкти господарювання не є виконувачами функцій та офіційними представниками держави-агресора (тому в кожному випадку до визначення взаємодії суб'єкта господарювання з державою-агресором потрібно підходити виважено та об'єктивно оцінювати всі істотні обставини справи) [10, с. 44 – 45].

У досліджуваній справі, зважаючи на зміст вироку, суд підійшов до питання кваліфікації формально, чітко не визначивши у взаємодії з яким суб'єктом, здійснював свою діяльність Г. (фактична належність цього суб'єкта не показана, відтворені лише його юридичні характеристики). Характер діяльності, що можна було б вважати господарською, теж як слід не розкритий, а найголовніше, неведений. Ця діяльність має бути безпосередньо спрямована на спричи-

нення певних негативних наслідків у виді шкоди об'єктові кримінального правопорушення, яким для ч. 4 ст. 111-1 КК України можна визнати національні інтереси держави у сфері господарської (економічної) діяльності. Яким чином, ці відносини постраждали в результаті вчинення Г. інкримінованого діяння зрозуміти з вироку суду складно.

На жаль, суд апеляційної інстанції не виправив попередньо допущені кваліфікаційні помилки. Викликає сумнів твердження цього суду про те, що дії Г. охоплюються поняттям господарської діяльності, утворюючи внутрішньогосподарські відносини. Такі відносини характеризують діяльність одного суб'єкта господарювання, який у розгляданому випадку є частиною окупаційних структур. Тобто за подібної логіки йдеться про провадження господарської діяльності не у взаємодії з державою-агресором або її окупаційною адміністрацією, а в структурі створених ними суб'єктів господарювання між собою (від їхнього імені).

Г. могло би інкримінуватися лише зайняття певної посади в незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території (якби РЕМ належав би до таких органів). Водночас КК України з відносною однозначністю пов'язує зайняття певних посад саме в органах влади, а не будь-яких установах, організаціях і підприємствах, у межах яких, до речі, так чи інакше може здійснюється внутрішньогосподарська діяльність. Отже, кримінальний закон не передбачає відповідальності за дії, описані у вироку суду. Вони цілком слушно не є караними¹. Оскільки не будь-яка діяльність, що здійснюється в межах взаємодії з представниками держави-агресора, може вважатися колабораційною. Ба більше, не будь-яка господарська діяльність має охоплюватися поняттям колабораціонізму. Зокрема, тлумачити ч. 4 ст. 111-1 КК України обов'язково потрібно, спираючись на ч. 2 ст. 11 КК України, адже цілком можливо, що в окремих випадках така діяльність вважатиметься малозначною. З цього випливає наступне питання.

Якщо визнати, що вчинене Г. діяння формально містить усі ознаки складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України, то чи не є воно малозначним? Відповідь на попередньо поставлене питання автоматичне унеможливило визнання поведінки Г. малозначною, адже відсутність хоча б однієї ознаки складу кримінального правопорушення свідчить про відсутність його загалом. Однак питання про малозначність діяння актуалізується, якщо все ж таки застосувати найширший з усіх можливих підходів та припустити наявність складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України (на жаль, вирок суду з цього питання характеризується певними прогалинами).

---

¹ Відгукуючись про судове рішення, Г. зауважує таке: «Вина моя є, як не крути. Я вважаю, що все справедливо». Як видається, у цих словах може проявлятися юридична помилка в злочинності діяння, за якої особа вважає, що вчинила злочин, але насправді її діяння не є кримінально караним. Водночас аналіз досліджуваної справи так само показує, що Г., вочевидь, винить себе в тому, що пішов на співпрацю з окупантом, що, попри все, погодився керувати РЕМ, але не в тому, що він займався господарською діяльністю у взаємодії з ворогом, спричиняючи шкоду охоронюваним у ст. 111-1 КК України цінностям.

Якщо б існування заподіяної шкоди національним інтересам держави у сфері господарської діяльності разом із точним характером такої діяльності були належним чином установлені та доведені, то все одно через малозначність заподіяної шкоди вчинене Г. діяння не можна визнати суспільно небезпечним (принаймні на характерному для злочину рівні). Адже складно назвати суспільно небезпечною поведінку, що полягає у відновленні електропостачання всім користувачам м. Лиман, навіть якщо з-поміж них були об'єкти, які використовували представники держави-агресора. Як слушно зазначають фахівці, норма про малозначність діяння віддзеркалює намагання законодавця показати, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах принципів справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності, за яких формальний момент – кримінальна протиправність типового діяння – не може превалювати над фактичним – відсутністю суспільної небезпеки конкретного діяння [11, с. 51]. Небезпека поведінки Г., про яку можна судити за вивченими матеріалами, явно не збігається із законодавчою оцінкою типової суспільної небезпеки такого виду кримінально протиправної поведінки, який визначений як злочин, що посягає на національну безпеку України. Як визнав суд апеляційної інстанції, ч. 4 ст. 111-1 КК України, якщо її сприймати буквально, може охоплювати досить широке коло поведінки. Отже, дотримуючись такого підходу, завжди треба перевіряти, чи не привалює формальне над соціальним.

Чи можна стверджувати, що поведінка Г. містить ознаки крайньої необхідності (ст. 39 КК України)? Це питання так само може поставати лише в разі визнання (доведення) того, що вчинене Г. діяння формально містить усі належні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України. З огляду на факти, відбиті у вирокі суду та матеріалах журналістського розслідування, наявність крайньої необхідності може не виключатися. Водночас для більш однозначної констатації наявності такої обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, суб'єкти реалізації кримінально-правової політики в розгляданій справі мали додатково вивчити це питання та зробити відповідний висновок.

Показання Г., які лишилися без належної перевірки, з приводу того, що він мав на своєму утриманні близьких родичів, які не могли виїхати з окупованої території та потребували шкелювання, разом з потребою забезпечувати в цих умовах своє фізичне існування та загалом нормальну життєдіяльність мешканців міста, зумовлювали потребу додатково дослідити ці факти й перевірити: 1) чи можна вважати наявність таких (не виключено, що й інших) обставин небезпекою, яка безпосередньо загрожувала охоронюваним законом правам Г., інших осіб та суспільним інтересам (відновлення пошкоджених у результаті бойових дій електромереж як спосіб їх забезпечення); 2) якщо так, то чи справді цю небезпеку не можна було усунути іншими засобами. Якби ці питання були вивчені (позиція Г. зумовлювала таку потребу¹), то можна було б більш однозначно

---

¹ Твердження Г., що не знайшли свого спростування у вирокі суду: «Мені не зрозуміло, чому обвинувачення дійшло такого висновку (стосовно корисливого мотиву поведінки – Е.П.).

судити про наявність або відсутність крайньої необхідності. За браком цього виникають сумніви щодо відсутності ознак крайньої необхідності в поведінці особи. Треба враховувати, що діяльність з відновлення пошкоджених ліній електропередач, як небезпідставно зауважує І. Вишневська, є однією з ключових напрямів забезпечення життєдіяльності населення в умовах окупації, адже за відсутності продуктів харчування, лікувальних засобів, комунальних послуг (надання електроенергії та водопостачання) тощо, життя та здоров'я громадян України, які лишилися в умовах окупації, ставиться під загрозу [12, с. 83].

У контексті викладеного можна сформулювати таку рекомендацію: у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність завжди доцільно перевіряти наявність такої обставини, як крайня необхідність (особливо, якщо певні фактичні дані сигналізують про її наявність, як це мало місце у справі щодо Г.).

Чи є законним і справедливим покарання, призначене Г.? Суд першої інстанції охарактеризував його (покарання) як справедливе, що повністю суперечить тим обставинам, які бралися до уваги при визначенні Г. міри покарання. Те, що призначене покарання аж ніяк не узгоджується з передбаченими ст. 65 КК України вимогами, виснував суд апеляційної інстанції, пом'якшивши здійснене кримінально-правове реагування.

У контексті цього питання привертає увагу надмірна суворість призначеного судом першої інстанції покарання, що стає особливо помітною в порівнянні з іншими кейсами, у межах яких особи визнавалися винуватими за провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором (за аналогічних обставин). Характерним є такий приклад.

В одній зі справ за ч. 4 ст. 111-1 КК України було встановлено майже тотожні фактичні обставини вчиненого діяння, що так само оцінені, як провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором. Ідеться про особу, яка виконувала функції керівника комерційної служби та маркетингу державного підприємства, створеного окупаційною адміністрацією (тобто вона аналогічно, будучи призначеною на посаду в організації, що є структурною частиною органів, підконтрольних окупаційній владі, по суті «взаємодіяла» з такими органами). За результатами розгляду справи суд призначив основне покарання у виді штрафу в розмірі 7 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Водночас щодо засудженого подібним чином не було встановлено обставин, які обтяжували покарання, а обставини, які пом'якшують покарання, – щире каяття та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення є такими саме, що й у справі Г., урахувавши до того ж однакові позитивні характеристики [13].

У покаранні, яке було первинно призначено Г., добре віддзеркалюються проблеми санкції, передбаченої в кримінальному законі за колабораційну діяльність. Проведений аналіз санкцій ст. 111-1 КК України показав, що до їх конструювання законодавець підійшов без належного правового осмислення

На роботу я був змушений виходити, тому що моя дружина, мій старий батько, моя стара бабуся, а також я сам залишилися за лінією фронту без засобів до існування».

суті цього надважливого питання, яке є визначальним для забезпечення адекватності кримінально-правового впливу, його відповідності стандартам захисту прав і свобод людини [14, с. 103]. Зокрема, зважаючи на досить широкий спектр колабораційної діяльності, визначеної в ч. 4 ст. 111-1 КК України, з метою забезпечення належної диференціації кримінальної відповідальності, було б правильним розширити межі відповідної санкції, альтернативно передбачивши такий вид покарання, як обмеження волі. Це дасть змогу належним чином забезпечувати індивідуалізацію відповідальності, беручи до уваги всі можливі прояви колабораційної поведінки в тій чи іншій ситуації.

Висновки. Результат юридичного дослідження, проведеного методом ситуаційного аналізу (*case study*), однієї з публічно обговорюваних справ про колабораційну діяльність, дав змогу підтвердити гіпотезу про існування недоліків у ч. 4 ст. 111-1 КК України¹ та виникнення неоднозначної практики її застосування. Зокрема, з'ясовано, що суб'єкти реалізації кримінально-правової політики застосовують буквальне тлумачення кримінально-правової норми про колабораційну діяльність у господарській (економічній) сфері, ігноруючи потребу встановлення її справжнього змісту. Здійснюється формальне її застосування без звернення уваги на конкретні обставини вчиненого діяння та його особливості, зумовлені фактором окупації². Яскраво простежується ситуація, за якої надмірна абстрактність у кримінальній правотворчості призводить до правозастосування, що не узгоджується із завданнями кримінального закону та становить порушення базових правових принципів. На сьогодні в Україні є чимало справедливих судових рішень (вироків) щодо колаборантів, але справу з обвинувачення Г. можна вважати їх справжнім антиподом, викривленням правосуддя.

Застосовані до засудженого засоби кримінально-правового реагування (за рішенням суду першої інстанції) ілюструють репресивний тренд, що укладається на сьогодні в практиці реалізації відповідальності за злочини, передбачені ч. 3 – ч. 7 ст. 111-1 КК України. Така тенденція здебільшого може бути суспільною реакцією на агресивну війну, що ведеться проти України, її масштабні наслідки і жертви. Вона потребує подальшого дослідження, зокрема з урахуванням сукупних даних за два роки застосування кримінально-правової норми про колабораційну діяльність.

---

¹ У 2022 р. Кабінет Міністрів України ініціював зміни до регулятивного законодавства, які фактично обмежували сферу застосування кримінально-правової норми про відповідальність за так званий господарський колабораціонізм. Зокрема, пропонувалося чітко визначити межі правомірної діяльності суб'єктів господарювання на окупованій території (вчинюваної «на благо мешканців України»), до якої відносилася діяльність у сфері енергетики, якщо при цьому електрична енергія не транспортується на територію держави-агресора¹. Досі ці (та інші) зміни не ухвалені, тож навіть такий спосіб розв'язання назрілої проблеми (виправлення своїх помилок) суб'єкти формування кримінально-правової політики не використовують [15].

² Саме докладне вивчення всіх умов окупації, що впливали на поведінку особи, яка звинувачується у вчиненні колабораційної діяльності, має підтвердити або спростувати наявність малозначності діяння або обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Ігнорування фактору окупації здатне призвести до помилкового застосування КК України.

Викладене (у контексті інших фахових досліджень) свідчить про необхідність вдосконалення кримінально-правової норми про колабораційну діяльність у господарській сфері, за відсутності чого виникає потреба істотного коригування практики застосування ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Використані джерела:

1. Глуховеря В. Інтерактивні методи навчання при підготовці поліцейських нової формації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 8-15.

2. Леоненко Т. Методологічні основи дослідження феномена злочинності на релігійному ґрунті як соціально-правового явища. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 4, № 861 (13). С. 476-485.

3. Спецпроект «Лиман: чужі серед своїх» / Грати (13 вересня 2023 р.). URL : <https://graty.me/news/speczproekt-liman-chuzhi-sered-svoih/>

4. Арунян О. Погана енергетика. Як суди спочатку посадили, а потім відпустили електрика з Донецької області, який відновлював електромережі в окупованому Лимані / Грати (28 вересня 2023 р.). URL : <https://graty.me/pogana-energetika-yak-sudi-spochatku-posadili-a-potim-vidpushtili-elektrika-z-doneczkoj-oblasti-yakij-vidnovlyuvav-ekstromerezhi-v-okupovanomu-limani/>.

5. Вирок Індустріального районного у м. Дніпропетровська від 01 травня 2023 р. у справі № 202/1677/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110555891>.

6. СБУ затримала «енергетика» окупантів, який знеструмив частину Донеччини і направив електрику до баз агресора. Служба безпеки України (09 грудня 2022 р.). URL : <https://t.me/SBUkr/6166>.

7. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 31 серпня 2023 р. у справі № 202/1677/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113226198>.

8. Марін О. Колабораційна діяльність: що є кримінально караним. *Academia.edu*. URL: <https://bit.ly/3uq95sP>.

9. Розслідування колабораційної діяльності : практич. посібник / Є. О. Письменський, С. В. Головкін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Київ : ВД Дакор, 2023. 260 с.

10. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації : практич. порадник / О. О. Буряк, О. І. Букреев, Д. О. Олейніков, М. В. Членов / за заг. ред. А. З. Швеця. Харків : Право, 2022. 98 с.

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор». 2018. 1368 с.

12. Вишнеvsька І. А. Господарський (економічний) колабораціонізм: бачення законодавця та реалії практики. *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція : матеріали ІХ (XXII) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 26 – 27 жовтня 2023 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин*. Львів : ЛьвДУВС, 2023. С. 79-85.

13. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 09 жовтня 2023 р. у справі № 646/4507/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114039907>.

14. Письменський Є.О. Караність колабораційної діяльності: яких змін потребує КК? *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів:*

сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 102-108.

15. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України / *Верховна Рада України*. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40204>.

References:

1. Hlukhoveria, V. (2016). Interaktyvni metody navchannia pry pidhotovtsi poli tseiskyykh novoi formatsii. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*, 4, 8-15. [in Ukrainian].

2. Leonenko, T. (2017). Metodolohichni osnovy doslidzhennia fenomena zlochynnosti na relihiinomu grunti yak sotsialno-pravovoho yavyscha. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriya: Yurydychni nauky – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, 4, 861 (13), 476-485. [in Ukrainian].

3. Spetsproiekt «Lyman: chuzhi sered svoikh» / Graty (13 veresnia 2023 r.). (2023) N. p. URL: <https://graty.me/news/speczproiekt-lyman-chuzhi-sered-svoikh/> [in Ukrainian].

4. Arunian, O. (2023) Pohana enerhetyka. Yak sudy spochatku posadyly, a potim vidpustyly elektryka z Donetskoï oblasti, yakyi vidnovliuvav elektromerezhi v okupovanomu Lymani / Graty (28 veresnia 2023 r.). N. p. URL: <https://graty.me/pogana-energetika-yak-sudi-spochatku-posadili-a-potim-vidpustili-elektrika-z-doneczkoï-oblasti-yakij-vidnovlyuvav-elektromerezhi-v-okupovanomu-lymani/> [in Ukrainian].

5. Vyrok Industrialnoho raionnoho u m. Dnipropetrovska vid 01 travnia 2023 r. u spravi № 202/1677/23. (2023) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110555891>. [in Ukrainian].

6. SBU zatrymala «enerhetyka» okupantiv, yakyi znestrumyv chastynu Donechchyny i napravyyv elektryku do baz ahresora / *Sluzhba bezpeky Ukrainy – Security Service of Ukraine* (09 hrudnia 2022 r.). (2022) N. p. URL : <https://t.me/SBUkr/6166>. [in Ukrainian].

7. Ukhvala Dniprovskoho apeliatsiinoho sudu vid 31 serpnia 2023 r. u spravi № 202/1677/23. *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113226198>. [in Ukrainian].

8. Marin, O. Kolaboratsiina diialnist: shcho ye kryminalno karanyum. *Academia.edu*. URL : <https://bit.ly/3yq95sP>. [in Ukrainian].

9. Pysmenskyi, Ye. O., Holovkin, S. V., Kovalenko, A. V., Kovalenko, V. V. (2023). Rozsliduvannia kolaboratsiinoï diialnosti : prakt. posibnyk. Kyiv : VD Dakor, 2023. [in Ukrainian].

10. Buriak, O. O., Bukriev, O. I., Olieinikov, D. O., Chlenov, M. V. (2022). Kolaboratsiina diialnist: zahalni zasady kryminalno-pravovoi kvalifikatsii : praktych. poradnyk / za zah. red. A. Z. Shvetsia. Kharkiv : Pravo. [in Ukrainian].

11. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (2018) / za red. M. I. Melnyka, M. I. Khavroniuka. 10-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv : VD Dakor. [in Ukrainian].

12. Vyshnevskia, I. A. (2023). Hospodarskyi (ekonomichnyi) kolaboratsionizm: bache-nnia zakonodavtsia ta realii praktyky. *Ukrainska voïenna ta povoienna kryminalna yustytisia: materialy IX (XXII) Lvivskoho forumu kryminalnoi yustytisii (m. Lviv, 26 – 27 zhovtnia 2023 roku)*. –

Ukrainian war and post-war criminal justice: materialy IX (XXII) Lvivskoho forumu kryminalnoi yustytstii (m. Lviv, 26-27 zhovtnia 2023 roku), 79-85. Lviv : LvDUVS. [in Ukrainian].

13. Vyrok Chervonozavodskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 09 zhovtnia 2023 r. u spravi № 646/4507/23. (2023) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114039907>. [in Ukrainian].

14. Pysmenskyi, Ye. (2023). *Karanist kolaboratsiinoi diialnosti: yakykh zmin potrebuie KK? Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh informatyzatsii ta hlobalizatsii suspilnykh protsesiv: suchasni zahrozy ta kryminalno-pravove rehuliuвання: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 11 trav. 2023 r.). – National Security of Ukraine in the Context of Informatisation and Globalisation of Social Processes: Current Threats and Criminal Law Regulation : materials YOU International science and practice conf. (Kharkov, May 11, 2023)*. Kharkiv : Pravo, 102 – 108. [in Ukrainian].

15. *Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy» shchodo osoblyvosti diialnosti na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy (N. d.) Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*. N. p. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40204>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.02.2024

Pysmenskyi Ye., *Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Police Activities of the E. O. Didorenko Luhansk Educational and Scientific Institute of the Donetsk State University of Internal Affairs (Kropyvnytskyi, Ukraine)*

ON THE PROBLEMS OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE CRIMINAL LAW POLICY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW (BASED ON THE EXAMPLE OF A CASE OF COLLABORATIVE ACTIVITY)

The article examines the challenges in formulating and implementing Ukraine's criminal law policy under martial law, focusing on a case adjudicated by the court involving collaborative activity in the business (economic) sector (Part 4 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine). In this instance, an individual was found guilty and sentenced for engaging in economic activities in collaboration with the aggressor state and illegal authorities established in the temporarily occupied territory. The available factual data for analysis revealed uncertainties within the criminal law provision concerning collaborative activities, indicating poor drafting. Consequently, this ambiguity affects the accurate qualification of collaborative activity, leading to flawed outcomes. The specific circumstances of the case highlight deficiencies in both legislation and law enforcement effectiveness. This scholarly research relies on openly available court materials and a journalistic investigation.

The study on the formation and implementation of Ukraine's criminal law policy under martial law was conducted using the case study method. Through examining a specific case involving collaborative activities, this approach facilitated the identification and demonstration of issues within Ukraine's criminal law policy under martial law. Based on these findings, recommendations were formulated for practical solutions.

It underscores the necessity to amend Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine concerning liability for collaborative activity in the business (economic) sphere. Without such amendments, the criminal law policy encounters challenges related to adapting the

application practices of Part 4 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, and the impossibility of its literal and formal interpretation.

Keywords: criminal law policy, martial law, lawmaking, criminal law, collaborative activity, justice, criminal law qualification.

DOI: 10.33766/2786-9156.105.144-154

УДК: 343.3/.7

Пулик В. М., аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна)

e-mail: vasil.pulyk.98@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7589-768X>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 376 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті наведено кримінально-правову характеристику особи, потерпілої від злочину, передбаченого статтею 376 Кримінального кодексу України. Установлено, що вказівка на суддю як потерпілого при виконанні ним службових обов'язків чи винесенні правосудного рішення виступає конститутивною ознакою досліджуваного складу злочину.

Доведено, що відсутність присяжних як потерпілих у конструкції ст. 376 КК України є очевидною прогалиною кримінального закону, зважаючи на конституційні та законодавчі приписи з приводу значення цього інституту, а також триваючу практику розгляду за участі присяжних кримінальних проваджень про особливо тяжкі злочини. Висловлено додаткові аргументи на користь виділення присяжного як потерпілого при втручанні в судову діяльність: 1) функціональна приналежність, яка пов'язана з участю присяжних у вирішенні судових справ, а також виконанні інших обов'язків у випадку залучення до здійснення правосуддя; 2) відповідальність за протиправну поведінку у відношенні до присяжних, спрямовану на перешкодження здійсненню останніми обов'язків із відправлення правосуддя, передбачена кримінальним законодавством ряду держав континентальної Європи, зближення з яким є однією з вимог щодо входження України до Європейського Союзу; 3) включення присяжних до переліку потерпілих сприятиме подоланню суперечливості кримінального закону, викликаної одночасним існуванням складів кримінальних правопорушень (статті 377-379 КК України), у яких спеціальними потерпілими є також і присяжні, а самі делікти причинно детерміновані виключно належною діяльністю останніх зі здійснення правосуддя.

Подальше удосконалення статті 376 КК України запропоноване через включення до переліку потерпілих від втручання в суддівську діяльність близьких родичів та членів сім'ї судді, а також представників міжнародних судових інституцій, учасниками яких є Україна.